

ชิต : มุมมองบนฐานปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์*

KHUET : ON SARTRE'S PHENOMENOLOGY

สุทธิกานต์ สิทติกุล,

Suttikan Sittikul

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Department of Philosophy and Religion,

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

E-mail : sittikul1989@gmail.com

บทคัดย่อ

“ชิต” เป็นคำลำนานาโบราณซึ่งปรากฏในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย จัดเป็นความเชื่อหนึ่งซึ่งสำคัญและมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวล้านนา โดยทั่วไป “ชิต” หมายถึงสิ่งที่ไม่ดี ชั่วร้าย เสนียดจัญไร และความเป็นอัปมงคลต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ข้อห้ามอันเป็นการป้องกันการละเมิดชิต ความเชื่อเกี่ยวกับ “ชิต” ดังกล่าวนี้นี้ เมื่อพิจารณาสามารถเข้าใจได้ในฐานะ “ภาพ” กระนั้นก็ตาม “ภาพ” ของชิตกลับไม่สามารถตรงกับวัตถุเชิงประจักษ์ใดในโลก เช่นนั้นจึงไม่สามารถยืนยันการมีอยู่ของชิตได้ อย่างไรก็ตามด้วยอาศัยมุมมองปรากฏการณ์วิทยาของ ฌอง-ปอล ชาร์ตร์ ซึ่งได้เน้นความสำคัญของกระบวนการไปที่สิ่งที่เรียกว่า “สำนึก” อันเป็นจุดสำคัญต่อการรับรู้และเข้าใจของมนุษย์อันมีต่อโลก “ภาพ” ของชิต จึงสามารถปรากฏในสำนึกได้ และภาพดังกล่าวนี้เป็นปรากฏการณ์ซึ่งมาจากผัสสะและทั้งมาจากการที่มนุษย์ในการให้ความหมายแก่ภาพนั้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาบนกระบวนการเช่นนี้ การรับรู้และเข้าใจความหมายของ “ชิต” จึงมีความเป็นไปได้

คำสำคัญ: ชิต, ขนบล้านนา, ฌอง-ปอล ชาร์ตร์, ปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์

* Received 8 January 2024; Revised 29 June 2024; Accepted 29 June 2024

Abstract

“Khuet” is Lanna ancient term which has been addressed in northern region of Thailand and considered to be a significant belief that plays the important role for Lanna people. Generally, the definition of “Khuet” is “being not good”, “evil”, “calamitousness”, or “inauspiciousness” which leads to the conception of “taboo” that one should not to violate. The belief of “Khuet” is, if considered, understood as an “idea”, but it can’t even relate to the empirical object. It, consequently, leads to the unacceptance of existence of Khuet. However, with Sartre’s Phenomenology that lays emphasis on “consciousness” which is the essential key for humans’ perception and understanding of the world, revealed that Khuet’s “idea” possibly appear in consciousness. Besides, that such idea is both from sense-experiencing and also from meaning that humans fill to. It is, thus, plausible to recognize and understand the meaning of “Khuet”.

Keywords: Khuet, Lanna Tradition, Jean-Paul Sartre, Sartre’s Phenomenology

บทนำ

บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยบางส่วน ซึ่งในอดีตเรียกว่า “ล้านนา” นั้น เป็นดินแดนอันก่อปรไปด้วย วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงภูมิปัญญาซึ่งสั่งสม และตกทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยทั่วไปเป็นที่ยอมรับว่า “ซิด” เป็นความเชื่อโบราณของชาวล้านนา ซึ่งถือเป็นความเชื่อดั้งเดิมซึ่งสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชนล้านนา โดย “ซิด” สามารถโยงไปถึง สิ่งเลวร้าย ความชั่วร้าย ความอัปยศ ความหายนะ และบางครั้งเกี่ยวกับการทำให้เสื่อมเสีย รวมถึงเป็นเรื่องพฤติกรรมขัดต่อสภาวะปกติอันกระทำโดยมนุษย์ ความเชื่อเรื่องซิดได้นำไปสู่ “ข้อซิด” ซึ่งวางความสำคัญไปที่การละเว้นกระทำ “ซิด” เพราะการละเมิดข้อซิดจะทำให้เกิดความหายนะแก่ผู้กระทำ เว้นแต่ผู้กระทำจะประกอบพิธีกรรม “ส่งซิด” กระนั้นก็ตามไม่ปรากฏว่ามีข้อพิสูจน์อย่างแน่ชัดถึงจุดกำเนิดของ “ซิด” ว่าเริ่มมีการใช้ครั้งแรกเมื่อใด และยังปรากฏมีการผสมผสาน “ซิด” เข้ากับหลักคำสอนของพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากชื่อของคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งโอนเอียงไปในทางพุทธศาสนา อาทิ โลกหาณี โลกสมมุติ ธรรมดาจาริต ธรรมดาคำสอน

ธรรมดาสอนโลก พิษณุคามนางธรรณี มูลชิด มูลชิดสัพพะ เป็นต้น “ชิด” จึงเป็นความเชื่อซึ่งชาวล้านน่ายึดถือและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวล้านนามานับตั้งแต่อดีต โดยความเชื่อเหล่านี้แฝงอยู่ในจารีตประเพณี ตำนาน กฎหมายล้านนาโบราณ คติคำสอน เป็นต้น (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ชิดในล้านนา”, 2541) เมื่อพิจารณา “ชิด” เบื้องต้นจะเห็นได้ว่าเป็นความเชื่อหรือ “ความเข้าใจ” หนึ่ง อันเกี่ยวกับสิ่งเลวร้าย ความหายนะ รวมถึงการทำให้เสื่อมเสีย โดยรวม ๆ เกี่ยวพันกับสิ่งในเชิงลบ ทั้งยังเป็นข้อห้ามของการกระทำอันนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ชิด”

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่ว ๆ ไปว่าทฤษฎะหนึ่งของการนำไปสู่ความรู้ความจริง คือ ทฤษฎะที่ว่ามนุษย์เรารับรู้โลกภายนอกในฐานะภาพ (Idea) ซึ่งมองว่า “จิต” ของมนุษย์เราเปรียบเหมือน “กระจก” ที่สามารถสะท้อนภาพความจริงของโลกภายนอกในตัวของจิตได้ และด้วยการรับรู้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงอันผ่านเข้ามายังจิตทางผัสสะต่าง ๆ ของมนุษย์เรา ภาพเหล่านี้จึงกลายเป็นความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ อันตรงกับโลกภายนอก ในแง่นี้เมื่อ “ชิด” เป็นความเข้าใจของเราในจิต ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น “ภาพ” (Idea) และควรตรงต่อวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกภายนอก (Empirical Object) แต่กระนั้นกลับไม่มี “วัตถุเชิงประจักษ์” ในโลกภายนอกที่ตรงกับ “ชิด” ปัญหาจึงเป็นว่าเรามีการรับรู้และเข้าใจภาพของ “ชิด” ได้อย่างไร ในขณะที่ภาพของ “ชิด” เราไม่สามารถหา “วัตถุเชิงประจักษ์” ของชิดได้ อนึ่งปัญหาเช่นนี้ปรากฏในนิทานเรื่องเล่าเชิงขบขันชื่อว่า พระยาเจ้าเมืองอยากจะได้เห็น “ตัวชิด” ซึ่งสาระสำคัญของนิทานเรื่องดังกล่าวคือ พระยาเจ้าเมืองต้องการจะได้เห็น “ตัวชิด” ว่าหน้าตาเป็นอย่างไร เนื่องจากเคยรู้ แต่ไม่เคยเห็นว่าเป็นตัวอย่างไร พระยาเจ้าเมืองจึงได้บอกกล่าวแก่ข้าราชการบริวารว่าให้เสาะแสวงหา “ตัวชิด” มา แต่กระนั้นก็ไม่สามารถค้นหา “ตัวชิด” มาได้ เพราะว่า “ตัวชิด” มิได้เป็นสิ่งที่ตรงกับวัตถุเชิงประจักษ์ในโลก (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ชิดในล้านนา”, 2541)

ด้วยเหตุนี้ ประเด็นซึ่งบทความนี้ต้องการนำเสนอคือ ความเป็นไปได้ในการรับรู้และเข้าใจภาพของ “ชิด” ผ่านปรากฏการณ์วิทยาของฌอง-ปอล ซาร์ตร์ ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นการแก้ไขในเชิงระบบต่อปัญหาอันเกี่ยวกับการรับรู้และเข้าใจภาพ “ชิด” ข้างต้น เมื่อกล่าวถึงฌอง-ปอล ซาร์ตร์ (Jean-Paul Sartre) ภาพที่ปรากฏขึ้นมาก็คงเป็นภาพของนักปรัชญาอัตถิภาวนิยม และเป็นผู้เสนอมนิทัศน์เรื่อง “เสรีภาพ” จนเป็นคำกล่าวอันคุ้นเคยว่า “มนุษย์คือเสรีภาพ” ซึ่งหมายความว่ามนุษย์และเสรีภาพเป็นสิ่งซึ่งแยกขาดจากกันไม่ได้ นอกจากนั้นเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ฌอง-ปอล ซาร์ตร์เป็นนักเขียนชาวฝรั่งเศส เขียนทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น บทละคร รวมไปถึงงานเชิงปรัชญา และนับเป็นนักเขียนที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั่วโลกในยุคปัจจุบัน (กิริติ บุญเจือ, 2522, น. 75) ซาร์ตร์เป็นนักพัฒนาและเผยแพร่ลัทธิอัตถิภาวนิยมที่สำคัญคนหนึ่ง จึงจัดอยู่ในกลุ่มนักปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ซาร์ตร์ได้ปริยญาเอกทาง

ด้านปรัชญา แต่รู้สึกเบื่อระบบปรัชญาแบบเดิม ๆ ซึ่งสนใจแต่เรื่องนามธรรมและความเป็นสากล จนได้พบและประทับใจในวิธีการทางปรัชญาของฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) ที่เรียกว่า “ปรากฏการณ์วิทยา” (Phenomenology) จนนำไปสู่การคิดและได้แนวทางปรากฏการณ์วิทยาเป็นของตนเอง และด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยาของตนเองได้นำชาร์ตร์ไปสู่การเสนอสิ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพสัมบูรณ์” กระนั้นในบทความนี้จะกล่าวถึง “เสรีภาพสัมบูรณ์” แต่จะเน้นน้ำหนักในส่วนของวิธีปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์ โดยเนื้อหาในบทความนี้จะประกอบด้วยส่วนแรกคือ บทนำซึ่งชี้ให้เห็นประเด็นปัญหา ส่วนที่สองจะเกี่ยวข้องกับชีวิตโดยมองผ่านปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์ ซึ่งได้แบ่งเนื้อหาเป็นสามประเด็นย่อย ได้แก่ ความหมายของปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์ ภาพความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิต และการชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ในการรับรู้และเข้าใจภาพของ “ชีวิต” บนฐานปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์ และส่วนสุดท้ายจะเป็นบทสรุป

ชีวิต : มุมมองบนฐานปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์

เป็นที่ทราบกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า “ปรากฏการณ์วิทยา” ไม่ใช่คำจะสามารถให้การจำกัดความอย่างชัดเจนได้ง่ายนัก ในความหมายที่กว้างที่สุด “ปรากฏการณ์วิทยา” หมายถึงระบบปรัชญาเชิงพรรณนาของประสบการณ์ (Rée, 2005, p. 280) ส่วนคำอธิบายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามไว้ว่า ปรากฏการณ์วิทยาหมายถึงวิธีการทางปรัชญาซึ่งบรรยายปรากฏการณ์ตามความรู้โดยตรงที่ได้จากปรากฏการณ์นั้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, น. 79 และอ้างใน ลักษณะวัต ปาละรัตน์, 2552, น. 182) โดยทั่วไปปรากฏการณ์วิทยาเป็นเสมือนวิธีการ (Method) และนักปรัชญาผู้นิยมปรากฏการณ์วิทยา อาทิ ฮุสเซอร์ล, ไฮเดกเกอร์ รวมถึงชาร์ตร์ ได้ตีความปรากฏการณ์วิทยาแตกต่างกันออกไป กระนั้นก็ตามลักษณะของปรากฏการณ์วิทยาที่นักปรัชญาเหล่านั้นมีร่วมกัน คือ ปรากฏการณ์วิทยาเป็นวิธีการหนึ่งของการสืบสวนทางปรัชญา อันส่งผลให้เกิดการมองใหม่ต่อระบบปรัชญาทวินิยมแบบเดส์การ์ท (Craig, 2005, p. 791) และเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันคนสำคัญผู้ริเริ่มและวางรากฐานปรากฏการณ์วิทยา ตัวฮุสเซอร์ลได้ทำปรัชญาโดยได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของเดส์การ์ท (Rene Descartes) ซึ่งเน้นไปยังรากฐานของความรู้ที่มีความชัดเจนและแจ่มแจ้ง (Clarity and Distinctness) กระนั้นฮุสเซอร์ลก็เห็นว่าเดส์การ์ทยังไปไม่ถึงยังความรู้ที่ชัดเจนและแจ่มแจ้ง ฮุสเซอร์ลจึงเสนอวิธีการที่จะได้มาซึ่ง “ความรู้ที่ถูกต้อง” นั้นได้แก่การแขวน (Epoche) โดยแบ่งเป็นการแขวนหรือการลดทอนเชิงปรากฏการณ์วิทยา และการลดทอนเชิงอภิปรัชญา (คงกฤษ ไตรยางค์, 2566, น. 65) นั่นคือแนวทางปรากฏการณ์วิทยา

ของฮุสเซอร์ลคือ “การแขวน” (Epoche) ให้กับโลกภายนอกเพื่อศึกษา “ประสบการณ์บริสุทธิ์ของสำนึก” “การแขวน” จึงเป็นการหลีกเลี่ยงสมมุติฐานต่าง ๆ หรือความศรัทธาในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งอาจมีอิทธิพลต่อการสำนึก คือเป็นการเน้นความสำคัญของการศึกษาไปเพียงที่ “สำนึก” กระนั้นการแขวนก็เป็นเพียงขั้นตอนแรกเท่านั้น และสิ่งที่ตามมาหลังการแขวนคือสิ่งที่เรียกว่า “การลดทอนเชิงอูตรวิสัย” ซึ่งจะนำเราไปสู่การเห็นโครงสร้างของการพุ่งไปของเจตสำนึก (Intentionality) (คงกฤษ ไตรรงค์, 2566, น. 67) เช่นนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่า “ปรากฏการณ์วิทยา” เป็นการศึกษา “สำนึก” บนฐานประธานผู้รู้ และการศึกษาสำนึกนั้นต้องศึกษา “สำนึก” ในขอบเขตที่เรียกว่า “โครงสร้างของการพุ่งไปของเจตสำนึก” (Intentionality) ด้วย

1. ปรากฏการณ์วิทยาของฌอง-ปอล ซาทร์

สำหรับปรากฏการณ์วิทยาของซาทร์นั้น ตัวซาทร์ก็ได้เดินตามวิธีปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซอร์ลทั้งหมด โรเบิร์ต คัมมิงชี้ให้เห็นว่าตัวซาทร์ได้หยิบยืมวิธีปรากฏการณ์วิทยาดังกล่าวของฮุสเซอร์ลมา 2 ลักษณะ คือ “วิธีวิเคราะห์แบบการมุ่งไปของสำนึก” และ “การวิเคราะห์แบบแก่นสารสาระ” ซึ่งทั้งสองวิธีนี้จะไม่แยกจากกัน คัมมิงได้อธิบายขยายสองลักษณะดังกล่าวไว้ว่า “การวิเคราะห์แบบมุ่งไปของสำนึก” คือการกำหนดหมายจาก “สำนึก” ของเราพุ่งไปยังวัตถุเพื่อให้ความหมาย เช่น การเห็นแผ่นไม้สีเหลืองมีขา เมื่อวิเคราะห์ด้วย “สำนึก” แล้วจะมีความหมายว่า “โต๊ะ” การเป็นโต๊ะมาจากการที่สำนึกให้ความหมายแก่แผ่นไม้สีเหลืองที่มีขาว่าเป็น “โต๊ะ” ในแง่นี้ “สำนึก” มีหน้าที่ให้ความหมายแก่นสารหรือสาระแก่โลกที่อยู่ข้างหน้ามนุษย์ และ “การวิเคราะห์แบบแก่นสารสาระ” คือการวิเคราะห์เพื่อหาว่าในวัตถุนั้นอะไรที่เป็นแก่นสารแท้จริง เช่น การเห็นโต๊ะว่าเป็นรูปสี่เหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยมจึงคือการดึงเอาสาระออกจากโต๊ะ คัมมิงให้ทฤษฎีต่อว่ากระนั้นสำหรับซาทร์ทั้งสองลักษณะนี้ก็ยังไม่เพียงพอในการอธิบายโลก เพราะซาทร์มองว่ามนุษย์ไม่ได้หาความรู้โดยการใช้นำนึกให้ความหมายแก่โลกและดึงเอาสาระมาจากโลกเท่านั้น แต่มนุษย์ยังสร้างโลกอีกด้วย ตัวอย่างเช่นมนุษย์เราอาจคิดไปด้วยว่าโต๊ะตัวนี้เป็นโต๊ะที่คนรักของตัวเองให้ แม้ว่าเหตุการณ์ที่คนรักของเราให้มันจะไม่มีอยู่ต่อหน้าตัวเราแล้วก็ตาม (รขภู สาตราวุธ, 2566, น. 141-142)

ปรากฏการณ์วิทยาดังกล่าวของซาทร์เป็นวิธีการที่เรียกว่า “ปรากฏการณ์วิทยาแห่งภาพ” ซึ่งได้แก่ สร้างภาพต่าง ๆ ในตัวเรา ใคร่ครวญถึงภาพดังกล่าว บรรยายภาพเหล่านั้นงานของ รขภู สาตราวุธ ได้ขยายคำอธิบายเพิ่มเติมว่าวิธีการดังกล่าวหรือเรียกว่า “จินตกรรม” หมายถึงการที่สำนึกจินตนาการภาพแก่ตัวสำนึกเอง โดยวิธีการนี้มี 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนแรกการเข้าใจโลกหรือปรากฏการณ์แท้จริงแล้วคือผลิตภาพต่าง ๆ ในตัวมนุษย์เรา ขั้นตอนที่สอง คือมนุษย์จำเป็นต้องเพ่งพินิจพิจารณาเกี่ยวกับภาพ หรือย้อนคิดกลับไปสู่ภาพนั้น ๆ และ

ขั้นตอนที่สามคือบรรยายภาพนั้น ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ให้ผลอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (1) ภาพคือสำนึก (2) ภาพคือปรากฏการณ์กึ่งสังเกต (3) การสำนึกถึงภาพคือการวางวัตถุภายนอกประจักษ์ ความว่างเปล่า (4) ภาพสามารถเกิดขึ้นอย่างเป็นไปได้เอง (รชฏ สาตราวุธ, 2566, น. 155-157) โดยสรุปวิธีปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตรให้ความสำคัญที่ “ภาพ” และ “สำนึก” ซึ่งทำหน้าที่ผลิตภาพต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์เราโดยใช้โลกที่ปรากฏต่อมนุษย์เป็นฐาน และการผลิต “ภาพ” ของมนุษย์นี้เรียกว่า “จินตกรรม”

2. ขีด

“ขีด” หมายถึง สิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือเสนียดจัญไร ไม่เป็นที่นิยม (สงวน โชติสุขวัฒน์, มปป: 1) Richard Davis เห็นว่าคำว่า “ขีด” หมายถึง “ข้อห้าม” (Taboo) หรือ “ความชั่วร้าย” (Evil) “ขีด” เป็นความประหลาดที่ขัด ตรงข้าม สวนกระแสบกฏที่ผิดซึ่งกระทำโดยมนุษย์ การกระทำ “ขีด” นั้นจะทำให้เกิดสิ่งไม่ดีแก่ผู้กระทำ เว้นแต่ผู้กระทำจะประกอบพิธีกรรม “ส่งขีด” (Davis, 1984, p. 285) ศรีเลา เกษพรหม ให้ความเห็นว่าคำว่า “ขีด” น่าจะมาจากคำว่า “กฤษณะ” อันหมายถึง “มืดดำ” และ “ขีด” นั้นเป็นกฎ เป็นระเบียบ เป็นข้อห้าม เพื่อใช้ควบคุมสังคมในสมัยโบราณ ซึ่งมีการอยู่กันเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบล จึงจำเป็นต้องมีกฎ มีระเบียบ มีข้อบังคับ (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ขีดในล้านนา”, 2541, น. 18) นอกจากนั้นได้ให้ความหมายของ “ขีด” ว่าเป็นการกระทำของมนุษย์หรือสัตว์ที่วิปริต ทำ ในสิ่งที่แปลกที่คนอื่นไม่ทำกัน หรือธรรมชาติที่ไม่ควรจะมี หรือไม่ควรจะเกิดขึ้นที่เรียกว่าผิดธรรมชาติ” (ศรีเลา เกษพรหม, 2539, น. 1 และอ้างใน สุวรรฐ แลสันกลาง, 2541, น. 9) มากกว่านั้นยังนิยาม “ขีด” ว่าเป็นสิ่งที่ทำขึ้นหรือเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเสื่อมถอย หากเกิดขึ้นกับคน ก็เสื่อมถอยจากความดี ความเป็นมงคล เสื่อมถอยในทรัพย์สมบัติ เสื่อมถอยในยศศักดิ์ หากเกิดขึ้นกับเรือนกับหมู่บ้าน ก็ทำให้เรือนและหมู่บ้านเสื่อม ถ้าเกิดขึ้นกับเมืองก็ทำให้เมืองเสื่อมจนล่มจม หากเกิดขึ้นกับโลก ก็ทำให้โลกเสื่อม เรียกว่า “โลกหานี้” (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ขีดในล้านนา”, 2541) นั่นคือ “ขีด” เป็นสิ่งที่เป็นความไม่ดีแก่ผู้ตกขีด บ้านเมืองที่ตกขีด รวมถึงโลกหากว่าตกขีด ซึ่งพรรณณะเหล่านี้สอดไปในทิศทางเดียวกันกับข้อนิยาม “ขีด” ในงาน “ขีด : ข้อห้ามในล้านนา” โดยให้คำอธิบายว่า “ขีด” หมายถึงการกระทำหรือเหตุการณ์ที่เป็นเสนียด จัญไร อัปมงคล ซึ่งสามารถเกิดได้หลายทางด้วยกัน อาทิ เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เกิดจากสัตว์ หรือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งผิดแปลกไปจากสภาวะปกติ (คณนตร เชษฐพัฒน์นิช, 2539)

ในงานของ สุวรรฐ แลสันกลาง นั้นเสนอความเห็นเห็นว่าคำว่า “ขีด” นั้นน่าจะมาจากคำว่า “กฤษณะ” หรือ “กฤตย์” แต่เนื่องด้วยระบบการเขียนอักษรธรรมล้านนานั้น คำว่า “กฤตย์”

อักษร “กร” ออกเสียงเท่ากับอักษร “ข” และตัว “ฤ” ออกเสียงเป็นสระ “อี” หรือสระ “อือ” ด้วยระบบการออกเสียงอักษรควบกล้ำของคนล้านนา คำว่า “กฤษณ์” หรือ “กฤตย์” จึงกลายมาเป็น “ชิต” (สุวรรฐ แลสันกลาง, 2541, น. 11-14) และ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ให้ข้อสันนิษฐานหนึ่งอันบ่งชี้ว่าคำว่า “ชิต” มีความเกี่ยวพันถึงคำว่า “กฤษณ์” หรือ “กฤตย์” เช่น การพบว่ามีกรเรียกพระนารายณ์ว่า “พระชิตมือสี” และเรียกวรรณกรรมเรื่องอุสาบารสว่า “พระชิตกับพระพาน” คือ พระกฤษณะและเจ้ากรุงพาน นอกจากนั้นยังให้ความหมาย “ชิต” ว่า “ต้องห้าม” กล่าวคือห้ามประพฤติดิปฏิบัติ ซึ่งถ้าหากกระทำในสิ่งที่ต้องห้ามแล้ว ผู้กระทำนั้นก็จะตกชิตหรือเกิดความอัปมงคล อันเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม มีแต่ความเสื่อม เป็นเสนียดจัญไร ความพินาศฉิบหาย เกิดความทุกข์ความกังวล ทำให้ร้อนทั้งกายและใจ คอยเฝ้าลาญจิตใจให้ผุร่อน ในส่วนที่เพิ่มเติมคือ อุดม รุ่งเรืองศรี ให้ทรรศนะว่าสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่วิปริตอันมนุษย์ทำขึ้นเรียกว่า “ชิต” ส่วนความไม่ดีไม่งามเพราะสัตว์เป็นตัวแสดงเหตุให้เห็น หรือเพราะปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่ค่อยจะพบเห็นบ่อย เรียกว่า “อุบาทว์” เมื่ออุบาทว์เกิดขึ้นแล้วให้แก้ไขภายใน 7 วัน ถ้าไม่แก้ไขก็จะเป็น “ชิต” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542, น. 716-717)

อนึ่ง สกวน โชติสุขวัฒน์ ได้ให้ข้ออธิบายคำว่า “อุบาทว์” ว่าเป็น “สิ่ง” ที่ไม่เคยเกิดขึ้นเมื่อเกิดขึ้นจึงถือว่าผิดแปลกจากธรรมดา ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของเทวดา บันดาลเหตุให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายให้รู้ว่าจะมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นในเรือนหลังใด ตัวอย่างของอุบาทว์ เช่น ฟ้าผ่าแผ่นดิน ฟ้าประตูป่าน ประตูเรือน ฝาดันไม้ นกแสก แร้งจับหลังคา สัตว์ป่าแตกตื่น เข้าบ้านเข้าเมือง ข้าวสารแซ่วงอกออก เป็นต้น (สุวรรฐ แลสันกลาง, 2541, น. 9) โดยเหตุการณ์อุบาทว์ดังกล่าวนี้สามารถหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิด “ชิต” ด้วยการกระทำพิธีกรรมที่เรียกว่า “ส่งอุบาทว์” เช่นนั้นจึงกล่าวได้ว่าตัวการของสิ่งที่เรียกว่า “ชิต” มีแหล่งที่มาจากมนุษย์เป็นผู้กระทำ ส่วน “อุบาทว์” มีแหล่งที่มาจากสัตว์และปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่พบเห็นบ่อย แต่กระนั้นหากมิแก้ไข “อุบาทว์” ภายใน 7 วัน ก็จะกลายเป็น “ชิต” ได้ นอกจากนั้นในประเด็น “อุบาทว์” ศรีเลา เกษพรหม ให้ความเห็นว่าเป็นกลางร้าย ที่ปรากฏให้รู้ให้เห็นก่อนจะเกิด “ชิต” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือว่า “อุบาทว์” เป็นเหตุ “ชิต” เป็นผล ตัวอย่างเช่น หมูมี 5 เล็บเป็นสัตว์อุบาทว์ แต่ยังไม่เป็น “ชิต” แต่หากมีการฆ่าหมูนั้นจึงเป็น “ชิต” ดังนั้นคนจึงมักจะนำหมูดังกล่าวไปถวายไว้กับวัด สัตว์ที่เกิดมาผิดปกติ ผิดธรรมชาติเช่นนี้ ไม่มีใครฆ่าจะปล่อยให้แก่และตายไปเอง (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ชิตในล้านนา”, 2541, น. 20)

ในประเด็นการใช้คำว่า “กฤษณ์” หรือ “กฤตย์” แล้วแปลงเป็น “ชิต” สำหรับเรียกแทนกฎข้อห้ามต่าง ๆ นั้น มณี พยอมยงค์ ให้ทรรศนะว่าเนื่องด้วยการเล็งเห็นว่า ข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านั้น หากจะให้ผลในทางปฏิบัติตามต้องมีการอ้างอิงชื่อของ “บุคคล” หรือ “เทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์” ที่มีอิทธิปาฏิหาริย์ มีอำนาจ มีความอาภรรพณ์ที่ร้ายแรง ซึ่งคนส่วนใหญ่ทั่ว ๆ ไป

รู้จัก และให้ความเคารพเชื่อถือมากำกับข้อห้ามดังกล่าว ดังที่ได้มีผู้วิเคราะห์ให้เหตุผลกรณีเช่นนี้ว่า การอ้างพระยาพิชัยกรรมซึ่งเป็นเทพเจ้าสถปนิทขององค์อมรินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ให้เป็นผู้ถามเรื่องราวกับนางธรณีผู้เป็นเทพธิดารักษาแผ่นดิน เกี่ยวกับการสร้างบ้านและทิศทางที่อยู่อาศัยว่าควรไม่ ควร ตลอดถึงสิ่งไม่ควรทำ เพราะจะเป็นเสนียดภัยพิบัติต่าง ๆ นั้น เพราะต้องการให้มีความขลัง มีความ ศักดิ์สิทธิ์เพื่อคนจะได้ปฏิบัติตาม และมีความเชื่อถือมากยิ่งขึ้น (สุวรรฐ์ แลสันกลาง, 2541, น. 14) กล่าวอย่างง่าย ๆ คือเพื่อให้ “ซิด” ได้ผลลัพธ์ในทางปฏิบัติ จึงมีความจำเป็นต้องอ้างอิงไปยังสิ่งที่มีพลังเหนือธรรมชาติ สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ แก่มนุษย์ เพื่อให้มนุษย์เกิดความยำเกรง และไม่ละเมิด “ซิด” งานของ สุวรรฐ์ แลสันกลาง ชี้ให้เห็นประเด็นการอ้างอิงไปยังสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยให้ความหมาย “ซิด” ว่าเป็นข้อห้ามการกระทำอันจะนำความเป็นเสนียด จัญไร ความเป็นอัปมงคลต่าง ๆ มาสู่ผู้กระทำ และยังชี้ให้เห็นมุมมองว่า “ซิด” เป็นความเชื่ออันเป็นการยอมรับ “สิ่งหนึ่ง” ที่มีพลังอำนาจลึกลับเหนือมนุษย์และอยู่เหนือธรรมชาติ ด้วยวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมที่ผิดต่อศีลธรรม ประเพณี ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของชุมชน เนื่องด้วยผลลัพธ์ของ “ซิด” ประกอบด้วยพลังอำนาจเหนือมนุษย์จึงก่อให้เกิดเป็นความสำนึกความรับผิดชอบร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งย้ำเตือนว่าห้ามฝ่าฝืนหรือละเมิดสิ่งต้องห้ามเหล่านั้น(สุวรรฐ์ แลสันกลาง, 2541, น. ง-จ)

เมื่อพิจารณาข้ออธิบาย “ซิด” ข้างต้น จะเห็นได้ว่าในแง่หนึ่ง “ซิด” เป็นการกระทำหรือเหตุการณ์ที่เป็นเสนียด จัญไร อัปมงคล แต่ในขณะที่ยกแง่หนึ่งเสนอความหมาย “ซิด” ว่าเป็น กฎ ระเบียบ ข้อต้องห้าม ซึ่งเป็นการห้ามกระทำอันนำไปสู่การตกซิด หรือเกิดความอัปมงคล อันเป็นสิ่งที่ไม่ดี มีแต่ความเสื่อม เป็นเสนียดจัญไร หากแต่พิจารณาแล้วพบว่าเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือเสนียดจัญไร เป็นสิ่งอัปมงคล อันเกิดจากการกระทำล่วงละเมิดข้อห้าม ทั้งยังสามารถเกิดจากสัตว์ และเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอันแปลกประหลาดไปจากสภาวะปกติ ซึ่งสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน เช่นนั้นพอจะกล่าวได้ว่า “ซิด” นั้นเป็นความรู้ความเข้าใจของชาวล้านนา ในลักษณะความเชื่ออันเป็นข้อห้ามต่าง ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชาวล้านนา ตั้งแต่การใช้ชีวิตประจำวัน กิริยามารยาทหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ซิดเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน จนไปถึง ซิดเกี่ยวกับศาสนสถานและพื้นที่สาธารณะ “ซิด” จึงแฝงอยู่ในจารีตประเพณี คติคำสอนของชาวล้านนา และสอดแทรกอยู่ในกฎหมายล้านนาโบราณ และ “ซิด” ย่อมเกี่ยวข้องกับการละเมิดข้อห้ามดังกล่าวนี้ รวมถึงเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอันผิดแปลกบางอย่าง อันนำความเสนียด ความหายนะ ไม่มีความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ซึ่งตกซิด และชุมชนนั้น โดย “ซิด” สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ (1) “ซิดหลวง” ซึ่งหมายถึงสิ่งใดที่บุคคลทำขึ้นแล้วสร้างความเดือดร้อนให้สังคมเป็นอย่างมาก

ซึ่งโดยทั่วไปเป็นที่ยอมรับว่าสามารถแบ่งได้เป็น 7 ประการ ส่วน (2) “ชิตน้อย” คือสิ่งที่บุคคลทำขึ้นสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้แก่ตัวเองและครอบครัวเท่านั้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542, น. 718) โดย ศรีเลา เกษพรหม ให้คำอธิบาย “ชิตน้อย” เพิ่มเติมว่าเป็นสิ่งอันใดที่เราทำก็ตาม หรือชาวบ้านก็ตาม ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนน้อย เช่น ตำนาน้ำพริกใส่แกง เวลาจะยกครกไม่ให้ยกครกใส่หม้อแกง มันจะชิต ซึ่งเป็นชิตน้อย เนื่องจากมันเป็นภายในครอบครัว นั่นคือหากครกตกลงใส่หม้อแกง จะส่งผลให้ผลไม่ได้กิน ซึ่งเดือดร้อนเฉพาะภายในครอบครัว “ชิตน้อย” นั้นมีจำนวนมาก จนกลายเป็นประเภทคำสอน ในขณะที่ “ชิตหลวง” จะต้องปฏิบัติ ใครจะละเมิดไม่ได้ เพราะหากเกิดความเดือดร้อน ก็เกิดทั้งหมู่บ้าน ทั้งเมือง จึงห้ามเด็ดขาด ซึ่ง “ชิตหลวง” บางชนิดก็แก้ไม่ได้ หรือถอนไม่ได้ (ส่งชิตไม่ได้) (การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ชิตในล้านนา”, 2541, น. 19-20)

เมื่อพิจารณา “ชิต” ทั้ง 2 ประเภทข้างต้น จะเห็นได้ว่าเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และมนุษย์ในสังคม นอกจากนั้นยังเกี่ยวกับมนุษย์และสิ่งธรรมชาติรอบ ๆ ตัวมนุษย์ เช่นนั้น “ชิต” จึงเกี่ยวข้องกับการประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันในสังคม “ชิต” สามารถเกี่ยวกับเมืองและองค์ประกอบของบ้านเมือง สามารถเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน ทั้งยังสามารถเกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะ ในงาน “Muang Metaphysics : A Study of Northern Thai Myth and Ritual” Richard Davis ชี้ให้เห็นว่า บางรูปแบบของ “ชิต” เกี่ยวข้องกับขอบเขตของพื้นที่และเวลา นอกจากนั้นยังเกี่ยวกับสถานที่ ตัวอย่างกรณีของ “ชิต” เกี่ยวกับขอบเขตเชิงพื้นที่ อาทิ ชิตจากการขยายกำแพงรอบเมือง หรือรั้วรอบบริเวณที่พักอาศัยเพื่อจะขยายพื้นที่ หรือ “ชิต” เกี่ยวกับเวลา เช่น การประกอบพิธีกรรมในเวลาที่ไม่เป็นมงคล นอกจากนั้น “ชิต” เกี่ยวกับการละเมิดการคงไว้ซึ่งสถานที่ต่าง ๆ เช่น การถล่มอาคาร สรรน้ำ โพรงง บ่อน้ำ ร้าง หรือปรับระดับของจอมปลวก เป็นต้น (Davis, 1984, pp. 285-287) มากกว่านั้น การเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ ของ “ชิต” เห็นได้ชัดเจนในงานของคมนตรี เศรษฐพัฒน์นิข ซึ่ง “ชิต” จึงได้รับการจัดหมวดหมู่ประกอบเป็น 10 หมวด ได้แก่ (1) ชิตเกี่ยวกับเมืองและองค์ประกอบของบ้านเมือง (2) ชิตเกี่ยวกับศาสนสถาน พระพุทธรูป และศรีท้าววัด (3) ชิตเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะและจอมปลวก (3) ชิตเกี่ยวกับพื้นที่การเกษตรและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง (5) ชิตเกี่ยวกับต้นไม้และสัตว์ (6) ชิตเกี่ยวกับคามเคหะ (7) ชิตเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของบุคคล (8) ชิตเกี่ยวกับคนตายและการจัดพิธีศพ (9) ชิตเกี่ยวกับกิริยามารยาทของบุคคล และ (10) ชิตหรืออุบาทว์ ที่เป็นเหตุการณ์ผิดปกติหรือแปลกประหลาดที่ไม่ค่อยพบเห็น (คมนตรี เศรษฐพัฒน์นิข, 2539) เช่นนี้จึงกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาเกี่ยวพันกับ “ชิต” เป็นอย่างมาก กระนั้นเนื้อหาในส่วนนี้จะไม่ลงในรายละเอียดของ “ชิต” เป็นข้อ ๆ อย่างละเอียด เนื่องด้วยจุดประสงค์ของบทความนี้ต้องการเน้นถึงเพียงภาพความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชิต” โดยรวม ๆ เท่านั้น

3. ซิดและปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ลส์

ข้างต้น จะเห็นได้ว่า “ซิด” เป็นความเข้าใจอันเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ดี เสนียดจัญไร ความเสื่อมถอยจากความดีและความเป็นมงคล รวมถึงความเป็นอัปมงคลต่าง ๆ จนนำไปสู่การบัญญัติข้อ “ซิด” ซึ่งเกี่ยวพันกับสิ่งต่าง ๆ เพื่อมิให้กระทำการล่วงละเมิดหรือฝ่าฝืน หากพิจารณาในประเด็นความเข้าใจแล้ว “ความเข้าใจ” ย่อมเป็นการเข้าใจต่อบางสิ่ง และควรสอบสวนกลับไปหาแหล่งที่มาได้ เมื่อสำรวจย้อนกลับไปจะพบว่ามิใช่เสนอจากนักปรัชญาสมัยใหม่ชื่อว่า จอห์น ลอค (John Locke) ซึ่งเสนอทฤษฎีว่าด้วยการรับรู้แบบตัวแทนหรือภาพ โดยจอห์น ลอคเสนอว่าความรู้เกี่ยวกับ “ความเข้าใจ” และ “ความเข้าใจ” เมื่อสืบสาวย้อนกลับไปจะพบว่ามาจากสิ่งที่เรียกว่า “ภาพ” (Idea) ซึ่งมาจาก “การประจักษ์” นั่นคือเมื่อมนุษย์เราประจักษ์ถึง “วัตถุ” หนึ่ง ส่งผลให้เรามี “ภาพ” เกี่ยวกับ “วัตถุ” ดังกล่าวนั้น (Locke, 1825) และย่อมมี “ความเข้าใจ” เกี่ยวกับวัตถุนั้นด้วย ตัวอย่างเช่น เรามี “ภาพ” (Idea) ของ “ต้นมะละกอ” เนื่องจากการรับรู้ “ต้นมะละกอ” ซึ่งเป็นวัตถุในเชิงประจักษ์จริงในโลกภายนอก เราจึงมีการรับรู้และเข้าใจ “ภาพ” (Idea) ของต้นมะละกอในแง่ความเข้าใจซึ่งเกี่ยวกับ “ซิด” ย่อมสามารถทอนลงเป็น “ภาพ” ของซิด และเมื่อ “ซิด” เป็นภาพหรือกล่าวได้ว่าเป็น “Idea” ย่อมควรได้รับการประจักษ์ได้ หรือกล่าวคือมีวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกภายนอก (Empirical Object) รองรับ “ภาพ” (Idea) ของ “ซิด” แต่กระนั้นเช่นที่กล่าวไว้เบื้องต้น กลับไม่มี “วัตถุเชิงประจักษ์” ใดในโลกภายนอกที่ตรงต่อ “ภาพ” ของซิด

พิจารณาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ลส์เกี่ยวโยงกับ “ภาพ” และข้อเสนoreื่อ “ภาพ” (Idea) ว่าเป็นหนึ่งในกระบวนการแห่งการรับรู้โลกภายนอกนั้น เมื่อสืบสาวย้อนกลับไป นอกจากจอห์น ลอคแล้ว ยังสามารถกล่าวได้ว่านักคิดคนสำคัญซึ่งพัฒนาเรื่อง “ภาพ” คือ เดวิด ฮูม (David Hume) โดยฮูมมีทรรศนะว่ากระบวนการแห่งการรับรู้โลกภายนอกเริ่มจากการมี “ภาพประทับใจ” (Impression) เข้ามาในจิตของมนุษย์เรา จิตของมนุษย์ได้รับการประทับใจจากโลกภายนอก และการประทับใจจะกลายเป็นภาพ (Idea) ซึ่งมีความชัดเจนน้อยกว่า อันอยู่ภายในจิตของมนุษย์เรา นั่นคือเมื่อเรารับรู้วัตถุจริงในโลกภายนอก จึงเป็นการรับรู้ที่ผ่าน “ภาพประทับใจ” ที่เรามี (Hume, 1900) เมื่อพิจารณาทรรศนะของฮูมจะพบว่า “ภาพ” ในจิตมาจาก “ภาพประทับใจ” และ “ภาพประทับใจ” มาจากการได้รับการประทับใจจากวัตถุจริงในโลกภายนอก ย่อมหมายความว่า “ภาพในจิต” จึงสามารถสืบย้อนกลับไปยัง “ภาพประทับใจ” และ “วัตถุจริงในโลกภายนอก” ได้ เช่นนั้นเมื่อปรากฏมีภาพของ “ซิด” ในจิต ย่อมต้องหมายความว่า “ภาพประทับใจ” ของซิด และในขณะเดียวกันต้องมี “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” (Empirical Object) ซึ่งรองรับภาพของ “ซิด” เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหา

จึงเป็นว่าเมื่อไม่มี “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ซึ่งรองรับภาพของ “จิต” แล้วปรากฏมีการรับรู้และเข้าใจภาพของ “จิต” ได้อย่างไร ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทฤษฎะนี้เองเป็นต้นตอของปัญหาซึ่งบทความนี้พยายามเสนอทางแก้ไข

หากเรามองโลกด้วยทฤษฎะของฮูม เราจะมี “ภาพ” และ “ภาพประทับ” ของโลกที่จะทำให้เราเข้าใจโลก และในจิตของเราจึงมี “ภาพประทับ” อย่างมากมายเพื่อยืนยันโลกให้เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ ในขณะที่ชาร์ตั้นเห็นแตกต่างจากฮูม โดยชาร์ตั้นมองว่า “ภาพ” คือสำนึก ซึ่ง “ภาพ” ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “สำนึก” ต่อวัตถุในโลก หรือกล่าวได้ว่า “ภาพ” คือวิธีบางประการซึ่ง “วัตถุในโลก” ปรากฏต่อสำนึก หรือสามารถกล่าวได้ว่าเป็น วิธีบางประการที่ “สำนึก” เสนอ “วัตถุในโลก” ให้แก่ตัวสำนึกเอง “ภาพ” จึงได้แก่การที่โลกปรากฏต่อเรา และเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “สำนึก” ต่อวัตถุในโลก การมองเช่นนี้ของชาร์ตั้นส่งผลให้ “สำนึก” พุ่งตรงไปสู่วัตถุภายนอกตรง ๆ (รชฏ สาตราวุธ, 2566, น. 158) ทำให้การรับรู้ “วัตถุในโลก” ไม่จำเป็นต้องผ่าน “ภาพประทับ” (Impression) ตามทฤษฎะของฮูม ฉะนั้นด้วยวิธีปรากฏการณ์วิทยาแห่งภาพ ชาร์ตั้นจึงมองว่า “ภาพ” เป็น “สำนึก” และสำนึกมีลักษณะพุ่งไป (ลักษณะเชิงรุก) สู่วัตถุตรง ๆ

เช่นนั้นเมื่อมองบนฐานปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตั้น จะเห็นได้ว่า “ภาพ” ของจิตไม่จำเป็นต้องมี “ภาพประทับ” เกี่ยวกับจิตมารองรับ เนื่องจาก “ภาพ” ในมุมมองของชาร์ตั้นเป็นกระบวนการที่ “สำนึก” เสนอวัตถุในโลกแก่ตัวสำนึกเอง ดังนั้นในแง่ “สำนึก” จึงเป็นการสำนึกถึง “บางอย่าง” โดยตรง ไม่ต้องผ่าน “ภาพประทับ” ตามที่ฮูมเสนอ ข้อแตกต่างระหว่างการมองแบบชาร์ตั้นและฮูมคือว่า ชาร์ตั้นเห็นว่า “ภาพ” เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “สำนึก” ต่อวัตถุในโลก หรือเป็นการที่ “สำนึก” (หรือจิต) พุ่งไปยังวัตถุในโลกตรง ๆ เมื่อสำนึกพุ่งไปยังวัตถุในโลกเองตรง ๆ ย่อมหมายความว่า “สำนึก” เองที่รับเอาวัตถุนั้น ในแง่จึงเท่ากับว่าเป็น “สำนึก” เองที่เสนอวัตถุในโลกให้แก่ตัวสำนึกเอง ในขณะที่ฮูมเห็นว่า “จิต” ของมนุษย์มีลักษณะเชิงรับ กล่าวคือวัตถุในโลกเข้ามาประทับสู่จิต ฮูมจึงเรียกสิ่งนี้ว่า “ภาพประทับ” และภาพประทับจะกลายเป็น “ภาพ” ซึ่งทำให้มนุษย์เรามีการรับรู้และเข้าใจโลกภายนอก การพุ่งไปสู่วัตถุในโลกของสำนึกนี้เองที่ทำให้ “สำนึก” (หรือจิต) มีลักษณะเชิงรุก ซึ่งแตกต่างจากฮูมที่จิตมีลักษณะเชิงรับ ตามทฤษฎะของชาร์ตั้น เราจึงรับรู้และเข้าใจโลกอย่างตรง ๆ ส่วนในทฤษฎะของฮูม เราจึงรับรู้และเข้าใจโลกโดยผ่าน “ภาพ” หรือ “ภาพประทับ”

วิธีการมองเช่นนี้จึงสลายสิ่งเรียกว่า “ภาพประทับ” และทำให้เราสามารถรับรู้และเข้าใจ “จิต” อย่างตรงไปตรงมาได้ โดยไม่ต้องอาศัย “ภาพประทับ” นั่นคือภาพของ “จิต” เป็นกระบวนการที่มาจากการสำนึก ซึ่งสำนึกต่อวัตถุในโลก หรือ “สำนึก” พุ่งไปยังวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกตรง ๆ นั่นคือ “สำนึก” เองที่รับเอาวัตถุเชิงประจักษ์นั้น และเป็น “สำนึก” เองที่เสนอวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกให้แก่ตัวสำนึกเอง เช่นนั้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์วิทยาของ

ชาร์ตอร์ ได้แก้ปัญหา “ภาพประทับ” ได้ แต่ตัววิธีการได้เสนอว่า “ภาพ” เป็นความสัมพันธ์ของ “สำนึก” ต่อวัตถุในโลก ซึ่งจุดนี้เองที่ “ภาพ” ของชิต ต้องเป็น “สำนึก” ซึ่งสำนึกต่อวัตถุของ “ชิต” ในโลก หรือ “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” (Empirical Object) อย่างไรก็ตามเราไม่อาจพบ “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ที่สามารถจะเรียกได้ว่าเป็น “ชิต” ได้ ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาในส่วนถัดไปจะเป็นพิจารณาความเป็นไปได้ในการที่จะมีการรับรู้และเข้าใจ “ภาพ” ของชิต โดยปราศจากวัตถุเชิงประจักษ์ของชิตในโลก

สืบเนื่องจากปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตอร์เสนอว่า “ภาพ” คือสำนึก ซึ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างสำนึกต่อวัตถุในโลก ชาร์ตอร์ให้พรศนะต่อว่า “ภาพ” โดยตัวของมันเองเป็น “ปรากฏการณ์กึ่งสังเกต” ซึ่งชาร์ตอร์หมายความว่า “ภาพ” ต้องการข้อมูลทางผัสสะหรือการสังเกตเป็นฐานในการสร้าง และขณะเดียวกัน “ภาพ” ต้องพึ่งพิง “ความคิด” ของมนุษย์ โดยชาร์ตอร์ยกตัวอย่างการเห็นและเข้าใจลูกเต๋าของมนุษย์เรา คือมนุษย์เราเข้าใจลูกเต๋าวว่าประกอบด้วยด้านหกด้านได้ด้วยการมองเพียงครั้งเดียวนั้น ไม่ได้มาจากผัสสะ (การสังเกต) โดยตรง แต่จำเป็นต้องมาจาก “การคิด” ด้วย และการคิดนี้ก็ยังคงพึ่งพาผัสสะ (การสังเกต) อยู่กึ่งหนึ่งในการสร้าง “ภาพ” (ของลูกเต๋า) (รชฎ สาทรรวุธ, 2566, น. 159-162) ด้วยเหตุนี้ชาร์ตอร์จึงเห็นว่า “ภาพ” นั้นมีลักษณะกึ่งสังเกต (หมายถึงประกอบด้วยการสังเกตกึ่งหนึ่งและการคิดอีกกึ่งหนึ่ง) และมีความเป็นไปได้ที่ “ภาพ” ในความรับรู้และเข้าใจของมนุษย์เราจะแตกต่างจาก “วัตถุจริงในโลก” ที่เกี่ยวข้องเพียงการสังเกต (ผัสสะ) เท่านั้น ฉะนั้นในแง่นี้จึงสามารถกล่าวอย่างเป็นไปได้ว่า “ภาพ” ของชิตในการรับรู้และเข้าใจของเราจึงไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกันกับ “วัตถุเชิงประจักษ์” ของชิตในโลกจริงเสมอไป จุดนี้จึงหมายความว่า “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ของชิตสามารถเป็นสิ่งหนึ่ง ในขณะที่ “ภาพ” ของชิตสามารถเป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งแตกต่างได้ นอกจากนี้ “ภาพ” ของชิตย่อมต้องมีข้อมูลทางผัสสะหรือการสังเกตเป็นฐาน นั่นคือมีวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกเป็นฐานสร้างและมาจาก “การคิด” ด้วย

หลังจากที่ชาร์ตอร์เสนอว่า “สำนึก” มีลักษณะเชิงรุกและผลิต “ภาพกึ่งสังเกต” ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาคือชาร์ตอร์เสนอว่าเมื่อมนุษย์ “สำนึก” ถึงอะไรบางอย่าง สิ่งที่สำคัญนั้นจะเป็น “ภาพ” ที่ปรากฏต่อมนุษย์เรา และ “ภาพ” นั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดในโลก กล่าวคือชาร์ตอร์มีพรศนะว่าเมื่อผัสสะยืนยันว่าวัตถุในโลกภายนอกมีจริง แต่ “สำนึก” กลับยืนยันว่าวัตถุในโลกภายนอกเป็นความว่างเปล่า ซึ่งในที่นี้หมายถึง เปลี่ยนแปลง ไม่แน่นอน รวมไปถึงไม่มีอยู่แล้ว ในขณะที่ “ภาพ” ซึ่งมีต้นตอมาจาก “สำนึก” เป็นสิ่งที่มีอยู่ และการมีอยู่ของ “ภาพ” ไม่เปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่นการที่คนรักของเราเสียชีวิตจากไป เทียบได้กับคนรักนั้นไม่มีอยู่ในโลกภายนอก แต่ “ภาพ” ของคนรักที่ปรากฏต่อสำนึกนั้นยังคงอยู่ และ “ภาพ” นี้เองที่เป็นสาเหตุให้เรายังคงเรารู้สึกเจ็บปวด (รชฎ สาทรรวุธ, 2566, น. 163-166) จุดนี้ชาร์ตอร์

จึงยืนยันว่าการสำนึกถึงภาพนั้นได้วาง “วัตถุภายนอก” เป็นความว่างเปล่า จุดนี้หมายความว่า “วัตถุภายนอก” จะมีหรือไม่ ภาพที่ปรากฏต่อสำนึกยังคงมีอยู่ ในส่วนที่เพิ่มเติม เมื่อพิจารณาตามชาร์ตร จะเห็นได้ว่า “สำนึก” มีการทำงานที่แตกต่างจาก “ผัสสะ” นั่นคือสามารถมองได้ว่า “วัตถุในโลกภายนอก” คือความว่างเปล่า ในขณะที่ “ผัสสะ” ยืนยันวัตถุในโลกภายนอก และเมื่อมองในอีกมุมหนึ่งจะพบว่า มี “ภาพ” ที่เกิดขึ้น และชาร์ตรเรียกภาพนี้ว่า “การเกิดขึ้นอย่างเป็นไปได้เองของภาพ” ตัวอย่างของภาพในกรณีเช่นว่า การสำนึกถึงคนรักที่จากไปแล้ว ทำให้เราสำนึกถึงตัวตนของเราในฐานะผู้ที่สูญเสีย เสรีภาพ เพียงแต่การสำนึกถึงตัวเองนั้นเราไม่รู้ตัว จุดนี้หมายความว่าเรามี “ภาพ” อันเกิดจากการที่เราไม่รู้ตัวแต่มีสำนึกไปสู่ได้ ภาพเช่นนี้จึงเป็นการเกิดขึ้นเองของ “ภาพ” และตามทฤษฎีของชาร์ตร “ภาพอันเกิดขึ้นเองอย่างเป็นไปได้” เป็นการยืนยันว่าตัว “สำนึก” ทำหน้าที่ผลิต “ภาพ” และในขณะเดียวกันก็เก็บ “ภาพ” ด้วย (รชฏ สาตราวุธ, 2566, น. 167)

เช่นนี้เมื่อพิจารณา “ภาพ” ของชิต ซึ่งเน้นการปรากฏต่อสำนึก จะพบว่าแม้ว่าวัตถุเชิงประจักษ์ในโลก (Empirical Object) เกี่ยวกับ “ชิต” จะเป็นเช่นไรก็ตาม กลับไม่มีความสำคัญ เพราะชาร์ตรมองว่า เมื่อ “สำนึก” ถึงอะไรบางสิ่ง สิ่งที่ถูกสำนึกนั้นจะเป็น “ภาพ” ที่ปรากฏต่อมนุษย์เรา และ “ภาพ” นั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดในโลก กล่าวคือชาร์ตรมีทฤษฎีว่า “สำนึก” สามารถทำให้วัตถุในโลกภายนอกเป็นความว่างเปล่าได้ ตัวอย่างเช่นเรามี “ภาพ” ของรถกระบะสีแดงปรากฏในสำนึก โดยรถกระบะคันดังกล่าวนี้เป็นรถในวัยเยาว์ของเรา ซึ่งในโลกจริงนั้นรถคันดังกล่าวได้เสียหายไปตามกาลเวลา (รถกระบะไม่ได้ปรากฏต่อหน้า) “ภาพ” ของรถกระบะดังกล่าวยังคงอยู่ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าวัตถุเชิงประจักษ์ในโลก (รถกระบะสีแดง) ไม่มีอยู่จริงต่อหน้าเรา เรายังคงสามารถมี “ภาพ” ของรถกระบะสีแดงคันนั้นได้ หากพิจารณาในแง่นี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่ “ภาพ” ของชิตซึ่งปรากฏต่อสำนึกจะยังคงมีอยู่ แม้ว่า “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” เกี่ยวกับ “ชิต” จะเป็นอย่างไรก็ตาม เพื่อให้ชัดเจนขึ้นควรพิจารณา “ภาพ” ของชิตด้วยการสำรวจข้อขัดข้องหนึ่งซึ่งจัดว่าเป็น “ชิต” เกี่ยวกับต้นไม้ ความว่า “ผู้ใดหากได้ป่าต้นลาน ต้นป้าว ต้นตาล ตัดต้นหมาก ลากเครือพุทตี ชิตแล” ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ใดได้ตัดฟันต้นลาน ต้นมะพร้าว ต้นตาล ตัดต้นหมาก รากเถาพุทตี ไม่ดีชิต (คมเนตร เศรษฐพัฒน์วนิช, 2539, น. 48) จะเห็นได้ว่าไม่มีความเป็นไปได้ที่ “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ซึ่งเกี่ยวข้องกับชิตจะตรงกับกับ “ภาพ” (Idea) ของชิตได้ เพียงแต่พบว่า มี “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ซึ่งมาจากการสังเกต (ผัสสะ) เป็นฐานให้แก่ “ภาพ” ของชิต วัตถุ นั้น ได้แก่ ต้นลาน ต้นมะพร้าว ต้นตาล ตัดต้นหมาก และรากเถาพุทตี และอีกส่วนหนึ่งของ “ภาพ” ของชิตย่อมมาจาก “การคิด” อันอยู่ในปากผิงการให้ความหมาย จุดนี้จึงหมายความว่า “สำนึก” (จิต) พุ่งไปยังและรับเอาวัตถุเชิงประจักษ์ของชิต โดยการโอบรับเอาวัตถุดังกล่าวเป็นข้อมูลทางผัสสะหรือการสังเกต และในขณะเดียวกัน “สำนึก” ก็ให้ความหมายแก่ข้อมูลทาง

ผัสสะที่สำนึกโอบรับเอาไว้ด้วย ด้วยเหตุนี้ “ภาพ” ของชิตจึงมีลักษณะเป็นปรากฏการณ์ กึ่งสังเกต นั่นคือมาจากการมีวัตถุเชิงประจักษ์ในโลกและการคิดเป็นรากฐาน ดังนั้นการมองด้วย ปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์จึงส่งผลให้การรับรู้และเข้าใจ “ภาพ” (Idea) ของชิตซึ่งปรากฏ ในสำนึกมีความเป็นไปได้

นอกจากนั้นการที่ “ภาพ” มีอยู่นั้นทำให้มนุษย์เราสามารถเข้าใจได้ว่าภาพต่าง ๆ นั้นมีความหมาย ตัวอย่างเช่นรถกระบะสีแดงข้างต้น คือว่าเรามี “ภาพ” ของรถกระบะสีแดงปรากฏ ในสำนึก โดยรถกระบะคันดังกล่าวนี้เป็นรถวัยเยาว์ของเรา ซึ่งในโลกจริงนั้นรถคันดังกล่าวได้ เสียหายไปตามกาลเวลา “ภาพ” ของรถกระบะสีแดงดังกล่าวนี้เป็นรถที่เราได้ใช้เวลาใน วัยเยาว์กับคุณพ่อของเรา ในแง่นี้การมีอยู่ของ “ภาพ” จึงทำให้เราเข้าใจความหมายนั้น เมื่อพิจารณาในบริบทเช่นนี้ การที่ “ภาพ” ของชิตมีอยู่ในสำนึก เราจึงสามารถที่จะรับรู้และ เข้าใจความหมายของชิตอย่างเป็นไปได้

บทสรุป

ปรากฏการณ์วิทยาของฌอง-ปอล ชาร์ตร์เน้นการศึกษาไปที่ “ภาพ” ที่มนุษย์เราผลิต ขึ้น การผลิต “ภาพ” เกี่ยวพันกับการทำงานของ “สำนึก” โดยเป็นการสำนึกโลกปรากฏให้ เป็น “ภาพ” ให้แก่ตัวมนุษย์เราเอง เมื่อพิจารณา “ภาพ” ของชิตด้วยมุมมองของปรากฏการณ์ วิทยาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าถึงแม้จะไม่ปรากฏ “ภาพประทับ” ของชิต “ชิต” ยังคงสามารถ ปรากฏอยู่อย่างเป็นไปได้ในฐานะ “ภาพ” ซึ่งปรากฏต่อสำนึก เพราะชาร์ตร์มองว่า “ภาพ” คือ กระบวนการที่ “สำนึก” พุ่งไปสู่ “วัตถุในโลก” หรือคือ “สำนึก” เสนอวัตถุแก่ตัวสำนึกเอง ปรากฏการณ์วิทยาของชาร์ตร์จึงสลายสิ่งที่เรียกว่า “ภาพประทับ” มากกว่านั้นกระทั่ง “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ของชิตจะไม่ปรากฏก็ตาม “ชิต” ยังคงสามารถปรากฏต่อสำนึกได้ ด้วยมุมมองที่ว่า “ภาพ” เป็นปรากฏการณ์กึ่งสังเกต ซึ่งส่งผลให้ “ภาพ” ของชิตในความรับรู้ และเข้าใจของเราไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกันกับ “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ของชิต และเนื่อง ด้วยการสำนึกถึงภาพคือการให้ฐานะ “วัตถุภายนอก” (วัตถุในโลก) กลายเป็นความว่างเปล่า มุมมองนี้มีผลให้การดำรงอยู่ของ “วัตถุเชิงประจักษ์ในโลก” ของชิตไม่มีความสำคัญต่อการ ปรากฏ “ภาพ” ของชิตที่ปรากฏต่อสำนึก ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นได้ว่าการมอง “ชิต” ด้วยมุมมอง ปรากฏการณ์วิทยาดังกล่าวนี้สามารถทำให้เรามีการรับรู้และเข้าใจ “ชิต” ได้ และ “ชิต” ในฐานะ “ภาพ” อันปรากฏต่อสำนึกจึงยังคงมีความหมายต่อเรา

เอกสารอ้างอิง

- เกษม เพ็ญภินันท์, คงกฤษ ไตรยางค์, ดลวัฒน์ บัวประดิษฐ์ และคณะ (2566). วิธีวิทยาทางปรัชญา. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.
- กীরติ บุญเจือ. (2522). ชุดปัญหาปรัชญา : ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม (Existentialism). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- การประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง องค์ความรู้เรื่อง “ชีวิตในล้านนา”. (2541). สถาบันราชภัฏลำปาง : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง.
- คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช (บรรณาธิการ). (2539). ชีวิต : ข้อห้ามในล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลักษณะวัต ปาละรัตน์. (2552). ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สงวน โชติสุขวัฒน์. (มปป). ตำราพิธสังฆิตและอุบาทว์. เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา.
- สุวรัฐ แลสันกลาง. (2541). แนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องชีวิตในล้านนา. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- Craig, Edward (Ed.). (2005). The shorter routledge encyclopedia of philosophy. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Davis, Richard B. (1984). Muang Metaphysics: A Study of Northern Thai Myth and Ritual, Bangkok: Pandora.
- Hume, David. (1900). An Enquiry Concerning Human Understanding (Reprinted from the Edition of 1777). Chicago: The Open Court Publishing Company.
- Locke, John. (1825). An Essay Concerning Human Understanding (25th edition). London: Printed by Thomas Davison, Whitefriars.
- Rée, Jonathan. and Urmson, J. O. (2005). The Concise Encyclopedia of Western Philosophy. New York: Routledge Taylor & Francis Group.

